

TEMA 13. EL FRANQUISME: LA POSTGUERRA (1939-1959)

1. EL CARÀCTER DEL RÈGIM FRANQUISTA

1.1. Un règim dictatorial

Franco pretenia construir un nou ordre polític “regenerador d'Espanya” que acabés amb les idees de democràcia liberal. El nou Estat franquista presentava aquestes característiques:

- La **concentració de poders** en la persona de Franco que va adoptar el títol de *caudillo*. Franco era cap d'Estat i durant molts anys també va ser president del govern, generalíssim dels tres exèrcits i cap nacional del partit únic.
- Un **totalitarisme** inspirat en el règim feixista italià i en el nacionalsocialista alemany. Es va suprimir la Constitució del 1931 i, epr tant, les llibertats i els drets democràtics. Es van prohibir els partits polítics i els sindicats i només van ser permesos el partit i el sindicat oficials.
- El **caràcter unitari i centralista** de l'Estat. Es van abolir els estatuts d'autonomia republicans i es va fomentar la marginació de la llengua i la cultura pròpies de Catalunya, País Basc i Galícia.
- La **repressió** constant dels vençuts i de l'oposició.
- El control dels mitjans de comunicació, sotmesos a una **censura** rígida. També les publicacions i els espectacles havien de sotmetre's al control de la censura oficial.

1.2.El suport de l'exèrcit, del partit i de l'Església

- L'exèrcit va ser el suport més destacat de règim. Es va configurar com a instrument de la repressió política i va participar activament en el poder.
- La Falange Española y de las JONS va esdevenir el partit únic i va integrar els participants més actius del franquisme. També va ser el gran instrument de difusió del discurs oficial del règim i va exercir el control dels mitjans de comunicació i de propaganda.
- L'Ésglésia catòlica va tenir un paper destacat en la justificació i defensa del règim franquista, que es definia com a **Estat confessional catòlic**. A canvi, l'Església va obtenir beneficis econòmics, una gran influència en el sistema educatiu i la imposició dels valors i de la moral catòlica a la societat.

1.3. Les actituds socials

Les diferents actituds socials pel que fa al franquisme s'han classificat en:

Suport:

Des del primer moment, la dictadura va comptar amb el suport de:

- Les classes altes (comerciants, empresaris, grans propietaris...), que van recuperar la influència econòmica, social i política perduda durant la Segona República.
- Bona part dels petits i mitjans **propietaris agrícoles** del nord d'Espanya

Passivitat:

Les **classes mitjanes** constituïen un sector políticament de confusió, perquè durant la Guerra Civil s'havien vist clarament sobrepassades per la revolució social. Així, malgrat el rebuig que la dictadura inspirava en els sectors de més tradició democràtica, el trauma de la guerra va atemorir la classe mitjana, que va desenvolupar una actitud majoritàriament passiva davant la dictadura.

Rebuig/passivitat:

La major part dels **sectors populars** es consideraven perdedors de la Guerra Civil, i van ser sotmesos a una vigilància i repressió extremes. Malgrat que una minoria va exercir una oposició activa al règim franquista, la por i el control policial, juntament amb la misèria i la supervivència, van portar a una situació de passivitat política que, això no obstant, no podia amagar una hostilitat generalitzada.

1.4. Les "famílies" del règim

El funcionament polític del règim franquista estava restringit als grups que havien mostrat la seva adhesió incondicional al *caudillo*, molts dels quals van acabar integrats en la alange.

Durant els primers anys hi van predominar els grups que havien participat durant la guerra en el bàndol franquista: falangistes, carlins, monàrquics... també sectors conservadors (CEDA, catalanistes Lliga Catalana i republicans conservadors).

L'Església va influir també en la vida política del règim, com l'Opus Dei.

2. LA REPRESSIÓ SOBRE ELS VENÇUTS

La creació d'un nou ordre totalitari exigia posar fi a tots els moviments i les ideologies que havien defensat la causa republicana durant la Guerra civil. Així, es va procedir a la institucionalització d'una repressió que perpetuava la divisió entre vencedors i vençuts. Els gairebé 40 anys d'existència, el franquisme mai no va mostrar una voluntat política de superar la guerra i de procurar una reconciliació.

Els vencedors planificaven una política repressiva molt severa que només pretenia castigar els vençuts, sinó també que el càstig fos exemple per prevenir i evitar tota actuació opositora.

Milers de persones van ser empresonades, perseguides, torturades o executades. També es va incitar a la població a denunciar les persones sospitoses de desafecció al règim. Es tractava difondre el terror entre la població. Va ser un “**temps de por i de silenci**”, en el qual les persones amagaven el seu passat i no parlaven de política. D'aquesta manera, la despolitització forçada va ser un dels factors que van contribuir a la pervivència de la dictadura.

L'exèrcit va ser el principal executor de la repressió.

La repressió va ser molt dura sobretot a Andalusia.

3. EL FRANQUISME A CATALUNYA

3.1. El franquisme i els franquistes catalans

L'establiment del règim franquista va assolir unes **característiques especials** a Catalunya, ja que era un territori majoritàriament hostil als vencedors de la guerra, hi havia un sentiment identitari molt arrelat i un govern autonòmic.

Per això, quan les tropes franquistes van entrar en terres catalanes, Franco va signar el decret d'**abolició de l'Estatut de Catalunya**, amb el qual posava fi a l'**autogovern**. A partir del 1939, el nou règim franquista va tenir un caràcter centralista i uniformista, que pretenia forçar una “Catalunya espanyola”, de la qual s'hagués acabat definitivament amb el catalanisme.

El franquisme va comptar a Catalunya amb el **suport d'una part de la població**, integrada per: industrials, propietaris agraris, grans comerciants i financers.

La militància catalana a la Falange no era gaire abundant.

Els càrrecs de responsabilitat van ser sempre designats des del poder i entre persones de provada fidelitat al franquisme. Les màximes autoritats del nou règim a Catalunya, (capitans generals i governadors civils), provenien majoritàriament de la resta d'Espanya. Només 3 governadors de 44, eren catalans.

En canvi, la major part dels càrrecs menors, sobretot als ajuntaments, diputacions i a les organitzacions del Movimiento, estaven ocupats per franquistes catalans. Aquesta nova classe política estava integrada en part per excombatents, falangistes i antics llerrouxistes i membres de la Lliga Catalana.

3.2. La persecució dels vençuts

La repressió contra les persones, els partits i les associacions considerades *rojo-separatistas* va ser molt àmplia. Van ser **executats** uns 3500 catalans, entre els quals, Lluís Companys, Joan Peiró...

A partir del 1939, van ser sotmeses a tribunals militars a Catalunya 78000 persones, i es calcula que l'exili va afectar uns 60000 catalans.

També va ser molt severa la **depuració de treballadors** de les administracions públiques i d'entitats privades. Van ser acomiadats molts funcionaris i empleats de la Generalitat, la UB va perdre el 44% del professorat. També es van depurar col·legis professionals i periodistes.

També es va procedir a la **confiscació de les propietats** de les persones i les entitats considerades desafectes.

3.3. La repressió de la identitat catalana

La política franquista a Catalunya va voler **esborrar la identitat catalana** i va reprimir tot signe de catalanitat. La **llengua castellana** s'hi va imposar com a única llengua oficial i la catalana va ser considerada un "dialecte" inapropiat, l'ús del qual va ser prohibit en la vida pública i va ser considerat causa de sanció i multa fora de l'àmbit privat.

Es van impedir la publicació de llibres, revistes, diaris en català i va desaparèixer de la ràdio, teatre, cinema...

Hi va haver també una persecució de totes les manifestacions culturals catalanes i una **prohibició generalitzada dels símbols de catalanitat**. Van ser prohibides institucions culturals catalanes com l'Institut d'Estudis Catalans. Van treure llibres considerats contraris a la cultura oficial de les biblioteques i llibreries.

Aquesta política tan agressiva va provocar, a mig termini, l'efecte contrari al desitjat per les autoritats: una forta reacció cultural i cívica que va identificar el catalanisme amb l'antifranquisme. A l'actitud de resistència passiva de molta gent, s'hi va afegir un activisme creixent per mantenir la llengua i la cultura catalanes.

4. PER QUÈ ESPANYA NO VA INTERVENIR EN LA 2ª GUERRA MUNDIAL?

A l'inici de la Segona Guerra Mundial (1939) Espanya va declarar la seva neutralitat, però després de la victòria alemanya sobre França va declarar la **no-bel·ligerància** a suport diplomàtic i econòmic al Eix (règims feixistes). Franco es va entrevistar amb Hitler i també amb Mussolini per parlar sobre la possibilitat de la integració d'Espanya a la guerra. Un grup de voluntaris espanyols (**Division Azul**) van donar suport a les tropes alemanyes, i l'Estat va ajudar-los amb recursos materials. Quan la guerra va començar a ser desfavorable pel feixisme, els americans i britànics van pressionar Franco perquè es distanciés de l'Eix. El resultat va ser la tornada d'Espanya a l'estat de **neutralitat**.

L'ENTREVISTA D'HENDAIA

La propaganda franquista va divulgar que, gràcies a l'habilitat de Franco en la trobada amb Hitler a Hendaia, Espanya no va entrar en guerra i el país es va salvar de mals més grans.

La documentació Alemanya reflecteix que va ser Hitler qui no va acceptar les ambicions territorials de Franco: Gibraltar, el Marroc francès i part d'Algèria (zona d'Orà).

5. LA CONSOLIDACIÓ DEL FRANQUISME (1939-1951)

5.1. La necessitat d'un canvi d'imatge

Amb la derrota d'Alemanya el 1945, el franquisme va haver d'assumir que si volia perviure, havia de distanciar-se del feixisme. El discurs oficial el va presentar com un règim catòlic, conservador i anticomunista, que tenia l'objectiu final d'evolucionar cap a una monarquia en el moment adient. Aquesta nova fase va comportar la **marginació del falangisme** més radical.

5.2. Els anys del boicot internacional (1945-1947)

La postguerra mundial va suposar per al franquisme una etapa **d'aïllament i de rebuig internacionals**.

La persistència del franquisme va tenir un cost econòmic i polític enorme. Espanya gairebé no va rebre ajudes econòmiques: no es va poder beneficiar del programa d'ajuda nord-americana a Europa (**Pla Marshall**), iniciat el juny del 1940, i va ser exclosa de la nova aliança defensiva occidental, l'OTAN.

5.3. La Guerra Freda salva el franquisme

A partir del 1947, la configuració de **dos blocs antagònics** (l'URSS i els EUA) i el començament de la **Guerra Freda** van alterar de manera significativa la situació internacional. En aquest nou context era més important per als Estats Units i per als països occidentals comptar amb un bon aliat en la lluita contra el comunisme, el gran enemic, que va pressionar el règim franquista per tal de forçar-ne la democratització del sistema polític.

Poc a poc es va donar pas a l'**acceptació internacional del règim**.

5.4. La institucionalització del règim

El règim, amb la pretensió de dotar-se de legalitat jurídica, va elaborar les **Leyes Fundamentales**, que no tenien res a veure amb una constitució democràtica. Les cinc primeres van ser:

- El Fuero del trabajo (1938)

- La Ley Constitutiva de las Cortes (1942)
- El Fuero de los españoles (1945)
- La Ley del Referéndum Nacional (1945)
- La Ley de Sucesión (1947). Establia Espanya com a regne i preveia la monarquia com a successora del franquisme. Franco com a cap de l'Estat.

5.5. La política econòmica de l'autarquia

Un dels objectius inicials del franquisme va ser aconseguir autosuficiència econòmica (**autarquia**). Amb aquest objectiu es va fomentar una política que proposava l'aïllament de l'exterior i la substitució del lliure mercat per la intervenció de l'Estat en l'economia. La política autàrquica va tenir tres grans àmbits d'actuació:

- La **reglamentació del comerç exterior**, que va passar a ser regulat per l'Estat, va reduir les importacions als productes imprescindibles. El resultat va ser l'encariment dels productes que calia importar (com ara el petroli) i una gran escassetat de béns de consum.
- El **foment de la indústria**, sobretot la d'interès estratègic, amb la finalitat d'assegurar la independència militar i política de l'Estat. L'any 1941 es va fundar l'**Instituto Nacional de Industria** (INI), per promoure la nova política industrial. Va crear nombroses empreses públiques i va prioritzar les inversions en sectors vinculats a la defensa militar. A Catalunya es va crear la hidroelèctrica Enher, es va nacionalitzar la Hispano-Suiza, convertida en la Pegaso i es va crear la SEAT.
- La **regulació estatal de la comercialització i dels preus** va afectar sobretot el sector agrari. Els preus baixos oficials dels productes de primera necessitat (cereals, llegums, vi, oli i patates) van provocar una davallada de la producció

El resultat de la política autàrquica va ser un **estancament econòmic** profund caracteritzat pel col·lapse del comerç exterior i per una disminució del nivell de vida.

5.6. Racionament, mercat negre i estraperlo

La rigidesa de la reglamentació econòmica comportava el control del mercat per part de l'Estat. Els agricultors estaven obligats a lliurar tota la producció a un preu també regulat. El resultat va ser la falta generalitzada d'aliments i el racionament dels productes considerats de primera necessitat, que es distribuïen per mitjà d'una cartilla de racionament (1939 i 1952).

La taxació dels preus dels aliments per sota del valor real va comportar que molts productors preferissin amagar la producció per vendre-la al mercat negre a un preu tres o quatre vegades superior a l'oficial (**estraperlo**) i obtenien així uns guanys més elevats.

Aquest mercat afectava els aliments, les matèries primeres i els productes industrials, i només va poder funcionar gràcies a la tolerància i a la corrupció de moltes autoritats.

5.7. Unes condicions de vida i de treball molt dures

Durant la dècada del 1940 hi van haver salaris baixos, escassetat de productes i preus alts.

Van ser anys de fam i de misèria.

El **nivell de vida de la població va disminuir** com a conseqüència de la inflació i dels salaris baixos. Aquesta situació va obligar a molts treballadors a fer jornades de treball de fins a 12 i 14 hores diàries, o fins i tot a fer més d'una feina alhora.

La fam va afectar molta població i va provocar el sorgiment de malalties com la tuberculosi.

Així, durant la dècada del 1940 va incrementar la mortalitat, sobretot infantil.

La misèria generalitzada també es va manifestar en la manca d'habitatges dignes, en l'augment del barranquisme i en la utilització de coves com a habitatge.

6. ELS ANYS DEL RECONeixEMENT INTERNACIONAL (1951-1959)

6.1. Del falangisme al nacionalcatolicisme

El malestar creat per les dures condicions de vida i de treball i l'opressió política, va provocar protestes. N'hi va haver de massives com la **vaga general de Bilbao** del març el 1948 i el **moviment popular de Barcelona** del 1951, a causa de l'augment del bitllet del tramvia.

Les dificultats polítiques i econòmiques i la necessitat de suavitzar els trets del franquisme més coincidents amb el feixisme, van portar a Franco a remodelar el govern al 1951, amb la intenció de facilitar l'apropament a les potències occidentals.

El nou govern va obrir una nova etapa política caracteritzada pel predomini del **nacionalcatolicisme**, perquè va donar un pes més gran als catòlics, en detriment dels falangistes.

6.2. L'entrada en el context internacional

La Guerra Freda va facilitar que les relacions internacionals d'Espanya, entressin en una fase de normalització, i que a partir del 1950 fos admesa en diferents organismes internacionals. El reconeixement internacional definitiu va ser l'any 1953 per mitjà de la signatura dels **acords amb els Estats Units** i del **concordat amb la Santa Seu**.

Els acords amb USA van contemplar aspectes de caràcter defensiu i econòmic. Els americans van obtenir d'Espanya el dret d'utilitzar **instal·lacions militars** en territori espanyol, com les bases de Torrejón, Morón, Saragossa i Rota, a canvi de material bèl·lic per modernitzar les forces armades i ajuda econòmica i tècnica (465 m.dòlars en quatre anys).

Franco va aconseguir el suport polític de la gran potència, que va assegurar el règim i una acceptació internacional progressiva.

6.3. La necessitat de reorientació econòmica

Entre l'any 1956 i 1958 hi va haver protestes als nuclis industrials principals. Les reclamacions salarials van portar a un **moviment vaguístic** important, sobretot en empreses metal·lúrgiques i químiques.

L'any 1957, Franco va fer una altra remodelació del govern, amb la qual va promocionar encara més els sectors catòlics. Hi van entrar com a ministres, els anomenats **tecnòcrates**, molts dels quals procedien de l'**Opus Dei**, que van ocupar llocs decisius en la direcció econòmica del país amb la intenció de procedir a una liberalització econòmica i a l'obertura comercial a l'exterior per tal de salvar l'Estat, a punt de fer fallida.

6.4. La Ley de Principios del Movimiento Nacional

Una de les primeres actuacions del nou govern de Franco va ser la promulgació de la **Ley de Principios del Movimiento Nacional** (1958), que actualitzava els principis rectors del règim sense atenuar-ne el caràcter dictatorial. Tots els funcionaris públics estaven obligats a jurar aquests principis abans de prendre possessió del càrrec.

7. ADOCTRINAMENT DE LA SOCIETAT

7.1. Les normes de comportament social

El franquisme va imposar canvis en la vida quotidiana, en els comportaments culturals i religiosos i en el marc polític a tota la societat espanyola, va ser especialment rigoros amb els joves i dones, als quals va voler imposar els seus valors ideològics i morals.

- Es va imposar un **culte a Franco** mitjançant les publicacions i mitjans de propaganda oficial.
- Es van difondre unes formes de comportament basades en la moral cristiana tradicional. El fet d'assistir a missa era gairebé una obligació. Es van prohibir el matrimoni civil i el divorci i es van penalitzar l'avortament, l'amistament la homosexualitat.

- Els vestits no havien d'anar cenyits al cos ni marcar-ne les formes, els escots no podien ser molt oberts, les noies estaven obligades a dur mitges des dels dotze anys i nois i noies no podien coincidir en llocs públics, com platges.

Per tal d'enquadrar la societat i adoctrinar-la, es van crear diferents organitzacions. L'organització juvenil va ser el **Frente de Juventudes**.

7.2. El sotmetiment de la dona

Per a les dones el franquisme va significar la **pèrdua de tots els drets** aconseguits durant la Segona República i la consolidació d'un **sistema de valors masclista** que les tornava a la llar i les considerava inferiors. S'afirmava que les capacitats físiques i intel·lectuals de l'home eren superiors, i que la funció social de la dona era complementària: mentre que l'home s'ocupava dels afers públics, la dona havia d'ocupar-se de l'àmbit domèstic.

El Codi Civil va retirar a les dones la capacitat legal i el marit va esdevenir l'administrador de les seves propietats i el representant legal, fins al punt que la dona no podia comprar ni vendre béns sense la seva autorització.

Es va anul·lar el divorci i prohibir l'ús d'anticonceptius i l'avortament.

En el terreny laboral, es va allunyar la dona casada del treball fora de la llar. Es va acceptar la desigualtat salarial i l'acomiadament de les dones.

7.3. Una educació per adoctrinar

L'educació va esdevenir un mitjà important d'adocrinament polític i religiós. L'ensenyament primari i mitjà van quedar en mans de l'Església, i es va imposar l'**obligatorietat de la religió** i de la **Formación del Espiritu Nacional**, assignatura que ensenyava els principis bàsics de la doctrina falangista i era impartida per membres del Movimiento.

També es va prohibir la coeducació. El resultat va ser, un nivell educatiu inferior al dels nois.

8. L'OPOSICIÓ EXTERIOR: ELS REPUBLICANS DE L'EXILI

En la fase final de la Guerra Civil, més de quatre-centes mil persones republicanes van fugir a França. Alguns van tornar però la resta, uns 170000 (60000 catalans) van romandre a l'exili o només van tornar a Espanya després de la mort de Franco. Aquest **èxode** va suposar la pèrdua de personalitats importants en els camps intel·lectual, artístic i científic.

A l'exili s'hi va desenvolupar una oposició al franquisme, i les institucions de la República i dels governs català i basc, van continuar funcionant a l'exili.

Es van exiliar catedràtics, rectors, advocats, metges, mestres, enginyers, periodistes...

Els antics membres del govern català, reunits a Mèxic, van elegir a **Josep Tarradellas** com a nou president.

DELS CAMPS DE REFUGIATS FRANCESOS ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ ALEMANYS

Els que van travessar la frontera van ser internats a camps de refugiats al sud de França.

En aquests camps les condicions de vida eren deplorables: menjar escàs i malalties s'hi van estendre. Quan alemanya va ocupar França els refugiats van ser internats a camps de concentració i extermini, on molts d'ells van morir.

9. LA RESISTÈNCIA A L'INTERIOR

9.1. Del desmantellament a la clandestinitat

En acabar la guerra, els partits i sindicats opositors (partits republicans, PCE, PSUC, PSOE, UGT...) havien quedat desmantellats.

La reconstrucció va ser lenta i difícil i es va haver de fer en la clandestinitat, degut a la repressió política. Els comunistes del **PSUC** i del **PCE** van ser la força més rellevant i els que se'n van sortir més bé en la tasca de refer la seva estructura i de mantenir una **activitat clandestina** més estable.

Es pot dividir l'actuació de l'oposició durant el primer franquisme:

- Des del 1939 fins a la primavera del 1944, l'actuació de la resistència interior va ser molt limitada, i el més significatiu va ser la persistència d'una petita activitat guerrillera (**maquis**).

9.2. L'activitat guerrillera: els maquis

Acabada la Segona Guerra mundial molts espanyols es van organitzar en partides de **guerrilles** que van entrar a Espanya i van actuar sobretot en les zones rurals de la muntanya. OBJECTIU : desestabilitzar el franquisme i provocar l'entrada de les tropes aliades per derrocar el règim de Franco.

L'acció més important va ser la **invasió de la Vall d'Aran** (octubre del 1944) dirigida per guerrilles comunistes.

Al 1948 tant anarquistes com comunistes van abandonar la lluita armada. La manca d'ajuda exterior va contribuir al fracàs de la lluita armada.

Hi va haver una dura **repressió**: 3.000 guerrillers morts i 20.000 detinguts.

9.3. El ressorgiment de la conflictivitat social

A la dècada del 1940 va començar a ressorgir tímidament un moviment de protesta protagonitzat per les classes treballadores, contra la precarietat de les condicions de vida i del treball (baixos salaris i encariment de la vida).

Això va fer que a partir del 1946 hi hagués conflictes laborals.

L'acció reivindicativa de més transcendència popular fou la **vaga de tramvies de Barcelona** causa de l'augment de 20 cèntims en el preu del bitllet del tramvia, que ràpidament va derivar cap a una protesta pels salaris, la misèria i la manca de llibertats.